

VAN PAPENCRUYT TOT PAARDEBLOEM

Onze eigen moedertaal heeft voor alle dingen die we om welke reden dan ook belangrijk of interessant vinden wel een naam bedacht en onze wilde planten vormen daarop geen uitzondering, integendeel. Neem nou de "gewone" paardebloem, ons bekendste "onkruid" en een van de meest algemene soorten van de Europese flora. Van deze soort zijn in ons land niet minder dan 70 streek- of volksnamen gelokaliseerd en geregistreerd. Het bekende Woordenboek van Heukels uit 1907 geeft maar liefst 167 volksnamen van diezelfde paardebloem.

Elke streek kent zo haar eigen volksnamen die soms sterk van elkaar kunnen verschillen. Zoals al door Uttien in 1946 werd geconstateerd, is het daarbij opvallend dat de grootste rijkdom aan volksnamen altijd bij die plantesoorten wordt aangetroffen, die door de agrariër als "schadelijk" worden ervaren. Elk volk geeft zich altijd veel moeite in het bedenken van scheldnamen en als men eenmaal aan het schelden is, kunnen de meest merkwaardige, al dan niet dialektische uitdrukkingen ontstaan. Haat maakt de tong en de fantasie eerder los dan bewondering. Zo is van één onzer fraaiste planten, *Salvia pratensis*, geen enkele streeknaam bekend; daarentegen bezit het meest gevreesde "onkruid" de grootste sortering. Dat de paardebloem kennelijk tot die laatste categorie gerekend wordt, blijkt wel uit de lijst van Heukels.

Streek- of volksnamen zeggen vaak iets over de eigenschappen of vormen van de betreffende soort. Om te kunnen vaststellen met welke soort we te maken hebben en of daaraan bepaalde (al dan niet vermeende) geneeskrachtige werkingen of magische danwel beschermende krachten werden toegekend, is kennis van die namen een eerste vereiste. Daarnaast geeft de geografische verspreiding van bepaalde volksnamen ons een indruk omtrent de draagwijdte van religie, heiligenverering, taboe, vooroordeel, bijgeloof en folkloristische gebruiken. Zo dragen de volksnamen van de paardebloem elementen in zich van allerlei aard, zoals vorm (boterbloem, dissel, ganzetong, hondstong, pluimbol, pluimpje), voeding (beddepissers, bitterplant, konijnengroen, melkbloem, melkwied, molsla, paardesla, pisploem, suikerrijblomme, veldsla, zoermelk), kinderspel (brievenbesteller, kaarsjes, kettinbloem, oorringen, uitblazertjes), religie (papenblad, papenstoelen, papenbloemen, papekruid) of geneesmiddel (erdgalle, gal, kankerbloem, schurftbloem).

Speciaal voor (Zuid-)Limburg kunnen we naast de alom bekende molsla als volksnamen noteren: gal, kettekroet, kettin-genstronk, luusblom, peetsjblom, pisploem, soermelk en zoermelk. De oudste (?) en tot in de 16e eeuw ook enige echte paardebloemnaam die we uit de volkstaal kennen, is "papencruyt" hetgeen een vrije vertaling is van de oudst bekende wetenschappelijke naam (13e eeuw) voor paardebloem: "Caput monachi" (letterlijk: monnikskop). Dodonaeus geeft in zijn "Cruydt-Boeck" uit 1608 de volgende verklaring voor de naam "papencruyt": "... omdat de bollekens daer de bloemen op gestaen hebben nae dat de hayrachte oft wollachte stuyfkens met het saet afgewaeyt zijn de gedaente van caele oft geschoren Monnikscoppen schijnen te hebben." De naam slaat dus op de kale bloembodem die, wanneer alle zaden afgevallen zijn, gelijkenis zou vertonen met de tonsuur (geschoren kruin) van een priester c.q. kloosterling.

Al die volksnamen hebben zonder uitzondering betrekking op de enige (toenmaals) bekende paardebloem: *Taraxacum officinale*, de paardebloem. Wanneer er één soort is die er zich op kan beroemen door iedereen gekend te worden, dan is het wel deze. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat er in ons land véle soorten paardebloemen voorkomen: er zijn er momenteel 196(!) beschreven. Deze inheemse (micro)soorten bezitten evenwel geen van alle volksnamen en hebben daarenboven op een enkele uitzondering na zelfs geen officiële Nederlandse namen in onze flora's. In feite is de (overigens pas sinds 1907 officiële) naam "paardebloem" de Nederlandse naam van het volledige geslacht *Taraxacum*.

De paardebloem bezit overigens niet alleen een uitgebreide "woordenschat", maar wordt daarnaast ook gekenmerkt door een buitengewoon rijk en afwisselend leven. Voor wie over deze en nog vele andere onderwerpen met betrekking tot paardebloemen uitvoerig geïnformeerd wenst te worden, vindt in het op blz. 60 besproken boek "Paardebloemen, planten zonder vader" een schat aan informatie.

BART G. GRAATSMAN

VERSLAGEN VAN DE MAANDELIJKSE BIJEENKOMSTEN

TE MAASTRICHT OP 5 NOVEMBER

Tijdens deze bijzondere bijeenkomst waren naast leden van Kring Maastricht ook veel andere leden en gasten uit het hele land aanwezig om de uitreiking van de Rector Cremers-Penning aan dr. P.J. van Nieuwenhoven bij te wonen. De heer Van Nieuwenhoven ontving deze onderscheiding voor zijn grote verdiensten voor de bescherming van natuur en milieu in het algemeen en voor zijn werk voor het Genootschap in het bijzonder, waarbij met name zijn werkzaamheden als voorzitter, secretaris en (hoofd-)re-

Voorzitter van Westreenen biedt mevrouw van Nieuwenhoven bloemen aan. Achter hem met oorkonde dr. P.J. van Nieuwenhoven. (foto D.Th. de Graaf)

dacteur genoemd mogen worden. Op blz. 177-178 van de vorige jaargang van het Maandblad schetste de huidige secretaris van het Genootschap al uitgebreid de beweegredenen van het Bestuur om dr. van Nieuwenhoven te onderscheiden met de Rector Cremers-Penning.

Tijdens deze bijeenkomst werd het woord gevoerd door de heer E.N. Blink (voorzitter van Kring Maastricht), prof.dr. A. Punt (die sprak over het onderzoek naar vleermuizen in de Zuidlimburgse groeven) de heer A. Verstraeten (over de toekomst van De Hamert), de heer F.S. van Westreenen (voorzitter van het Genootschap) en (onaangekondigd) mevr. A. Heijnen die op originele wijze dr. Van Nieuwenhoven bedankte voor zijn inzet om vooral jongeren belangstelling voor de natuur bij te brengen.

In zijn dankwoord ging de heer Van Nieuwenhoven o.a. in op zijn blijvende ongerustheid over de inzet van de overheden op het gebied van natuur- en milieu(educatie).

Heel velen maakten daarna van de gelegenheid gebruik om (onder het genot van een drankje) de heer Van Nieuwenhoven en zijn vrouw te feliciteren met deze bijzondere onderscheiding.

TE MAASTRICHT OP 3 DECEMBER

Tijdens deze bijeenkomst voerde de heer G. Kater van het Bureau Landelijke Gebieden van de Provincie Limburg het woord over de plannen omtrent de toekomst van het Meinweg-gebied, plannen die in de volksmond al bekend staan in de zin van "ze willen wolven en beren los laten in de Meinweg". Limburg is nog relatief rijk aan verschillende landschapselementen. De natuurgebieden zijn echter maar heel klein. Daar tussen liggen veel landerijen die echter door ruilverkaveling tot steeds grotere eenheden worden samengevoegd. Wat aan natuur overblijft, wordt door agrarisch gebruik ingeklemd en "overspoeld". De bossen zijn geen natuurbossen maar cultuurbossen die productie moeten leveren. Het beheer van deze gebieden vormt echter een probleem. Het onderhoud mag niet arbeidsintensief zijn, want dan kost het teveel. Tot nu toe werd om vergrassing van het bodemoppervlak tegen te gaan gebruik gemaakt van begrazing door schapen. De strooisellaag werd door deze dieren echter niet geheel weggevreten en bovendien door het gewicht van de dieren ook

nog ingedikt. Het machinaal weghalen van die laag bleek kostbaar. Het gebied zag er na deze operatie als een maanlandschap uit. Bovendien had het weghalen van die laag kwalijke gevolgen voor flora en fauna. De oplossing van het probleem kan misschien gevonden worden in het laten begrazen door verschillende diersoorten. In Engeland heeft men boeren toegestaan in bossen paarden en koeien te laten grazen. Het resultaat was redelijk. Door hier nog andere dieren in te voeren zoals Schotse hooglanders, Eland, Wisenten, Europese bisons en Edelherten kan men misschien een zelfregulerend proces op gang brengen. Voorwaarde hiervoor is echter dat de nu versnipperde gebieden door aankoop van percelen aaneengesloten natuurgebieden worden. Toch dienen er ook bij dergelijke plannen kanttekeningen geplaatst te worden, o.a. ten aanzien van de financiële middelen. Ook zal het water plaatselijk opgestuwd moeten worden of de bodem juist ontwaterd moeten worden. Het gebied zal bovendien met een hoge omheining omsloten moeten worden. En waar is het eind bij het invoeren van diersoorten? Toch zijn er wel lichtpunten. Steunend op de nieuwe landinrichtingswet kunnen boeren onteigend worden en kunnen momenteel gelden worden vrijgemaakt die de middelen verschaffen dergelijke plannen door te realiseren.

TE MAASTRICHT OP 7 JANUARI

Zoals gebruikelijk stond de eerste bijeenkomst in het nieuwe jaar in het teken van de rond deze tijd in de Zuidlimburgse kalksteengroeven overwinterende vleermuizen. Daartoe hielden de heren P. Verhoef en A. Venmans een uiteenzetting over de stabiliteit van de onderaardse gangenstelsels in Zuid-Limburg en over de wijze waarop hier onderzoek naar wordt gedaan. Factoren van belang bij het bepalen van de stabiliteit zijn o.a. de sterkte en druk van het kalkgesteente boven de gangen, de samenstelling van de dekklagen en de sterkte van de pijlers. Om de sterkte van de kalkklagen te kunnen berekenen, werden o.a. verscheidene fysische eigenschappen van de kalksteen onderzocht, actieve geologische processen bestudeerd en de soortelijke massa bepaald.

De sterkte van de pijlers werd berekend aan de hand van de resultaten van druk- en trekproeven. Verder bleken de vorm van de pijler, de ouder-

dom (er bestaat een soort "kalksteenmoeheid" die zich uit in "kruip") en de spanningsverdeling in de pijler belangrijke factoren te zijn die de sterkte van de pijlers beïnvloeden. Heel illustratief waren de videobeelden van het instorten van een schaalmodel van een gangenstelsel. Mede gezien de uitvoerige discussie, die na afloop ontstond, kan geconcludeerd worden dat deze samen met de Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven georganiseerde bijeenkomst ruimschoots aan de verwachtingen voldeed.

TE HEERLEN OP 11 JANUARI

De voorzitter heette de talrijke aanwezigen van harte welkom in het nieuwe onderkomen van de kring: het multifunctioneel centrum "t Leiehoes" aan de Limburgiastraat te Heerlen.

Daarna kreeg de heer M.J.M. Bless het woord voor diens voordracht over: "De verschuiving van de continenten". In 1912 poneerde Alfred Wegener de theorie, dat de vijf continenten en Antarctica, oorspronkelijk samen één groot continent – het oercontinent Pangea – zouden hebben gevormd, dat later in de ons nu bekende werelddelen uiteen is gevallen. Hij baseerde zich daarbij op het feit, dat een aantal continenten, maar vooral Zuid-Amerika en Afrika, op zo'n opvallende manier in elkaar passen, dat dit volgens hem geen toeval kon zijn. Ook de waarneming, dat de anderhalf miljard jaar oude kernen van de precambrische oercontinenten zowel in Afrika als in Zuid-Amerika voorkomen en – bij het in elkaar passen van deze werelddelen – precies op elkaar aansluiten, is een argument dat voor de theorie van Wegener pleit. Verder tonen vondsten van fossiele dieren aan, dat continenten uit elkaar of naar elkaar toe drijven. Zo kwam de op het land levende Mesosaurus ongeveer 250 miljoen jaar geleden zowel voor in West-Afrika als in het daar tegenover gelegen deel van Zuid-Amerika. Aan de hand van fossielen kan men eveneens duidelijk maken, dat de landbrug tussen Noord- en Zuid-Amerika pas vrij kort geleden ontstond (eind Pliocene, ± 5 miljoen jaar geleden).

Nu waren de hierboven opgesomde feiten ten tijde van Wegener niet allemaal nieuw. Reeds in de 19de eeuw was geleerden de gelijkenis tussen fossiele dieren uit Zuid-Amerika en West-Afrika al opgevallen. Men probeerde dit echter te verklaren door aan te nemen, dat de beide continenten door een landbrug – het legendarische At-

lantis — met elkaar verbonden waren geweest. Een geweldige catastrofe zou deze landbrug later echter hebben verwoest.

Wegener verwierp dit idee en stelde, dat de continenten vroege één geheel hadden gevormd! In het oercontinent Pangea waren dus alle continenten verenigd, waarbij dan in een inham tussen Zuid-Amerika, Afrika, Antarctica en Australië enerzijds en Noord-Amerika en Eurazië anderzijds en Tethyszee lag. Vanaf het Perm scheurde dit oercontinent in tweeën: het noordelijke Laurasia en het zuidelijke Gondwana. Na verdere opsplitsing ontstaan een oer-Atlantische Oceaan en een oer-Indische Oceaan, terwijl de Tethyszee kleiner wordt. In de latere fase komt er een scheiding tussen Zuid-Amerika, Afrika en Antarctica, terwijl India naar het noorden dreef en tegen Azië botste, waardoor het Himalayagebergte ontstond.

Uit het feit, dat er op het oercontinent Pangea ook al zeer oude gebergten waren (het Caledonische gebergte en de Oeral in Eurazië, de Apalachen in Noord-Amerika en het Mauretische gebergte in Afrika) leidt men af, dat er vóór Pangea drie kleinere continenten waren (Laurasia, Gondwana en Gatasia), die daarna samen Pangea vormden. Thans wordt algemeen aanvaard, dat de continenten geen starre ligging hebben, maar verschuiven.

Om dit verschuiven te verklaren eerst wat feiten.

Een zich verplaatsend continent veroorzaakt als gevolg van de weerstand van de ondergrond een soort boeg golf met daarvoor een dal: de diepe oceaantroggen. De oceaانبodem, waarover het continent verschuift, wordt gedwongen onder het continent door te duiken.

Wat gebeurt er in de oceaانبodem tussen twee uit elkaar schuivende continenten? Vastgesteld werd, dat er in de

ocean, ongeveer halverwege beide continenten, een gebergterug ontstaat, die als het ware reepje voor reepje wordt gevormd. Ouderdomsmetingen toonden aan, dat de jongste gesteenten vlak bij de rug voorkomen, dat de ouderdom van de gesteenten toeneemt, naarmate de afstand ervan tot de rug groter wordt en dat even oude gesteenten zich aan beide zijden van de rug op gelijke afstand van de gebergterug bevinden. Conclusie: de gebergterug wordt gevormd door magma, dat uit het binnenste van de aarde naar boven stroomt en daar gedeeltelijk stolt. Er moeten dus kringlopen van magma in de aarde aanwezig zijn die de continenten als het ware uit elkaar scheuren en verplaatsen.

Met deze theorie kan men verschijnselen als oceaantroggen, gebergten en vulkanisme op bepaalde plaatsen, eilandenbogen, enz. verklaren. Er zijn echter enkele problemen. Volgens deze theorie, waarmee zo fraai enkele geologische verschijnselen in Zuid-Amerika kunnen worden verklaard, zou in oostelijk Afrika een gebergte ontstaan moeten zijn, dat we op de kaart echter tevergeefs zoeken. Wat we daar wel aantreffen is een kloof, de Riftvallei, die het uiteen vallen van het Afrikaanse continent inleidt.

Met de theorie kunnen ook niet de nieuwste ontdekkingen ten aanzien van de opbouw van de Alpen worden verklaard. In de ondergrond van de Alpen vond men namelijk geen onderduikzone, waar het ene continent onder het andere is geschoven, maar een zone waar de aardsschollen als de vingers van twee handen in elkaar grijpen.

Onlangs werd door Bischoff een nieuwe theorie opgesteld over de drijvende kracht achter de verschuiving van de werelddelen. Bischoff baseerde deze theorie op waarnemingen van het afkalven van grote ijsschotsen en gletscherresten in de IJsee. Bekijkt men het uiteen vallen van deze schotsen,

dan valt op, dat de losgebroken delen zich — in een kalme zee — met dezelfde snelheid in alle richtingen van de moederschots verwijderen. De vraag is: "Hoe dit te verklaren?"

Bischoff's verklaring luidt als volgt: als gevolg van het verschil in temperatuur tussen het water op de bodem van de zee (+ 4°C) en dat nabij het oppervlak (-0°C), zakken "koude" watermassa's naar de bodem en stijgen "warme" waterstromen naar boven. Treft een dergelijke opstijgende waterstroom een ijsschots, dan wordt deze langzaam maar zeker in alle richtingen uit elkaar getrokken, zodat de uiteindelijk afgebroken ijsschollen in een kalme zee met gelijke snelheden in alle richtingen van de moederschots wegdrijven.

Volgens Bischoff is hetzelfde mechanisme van toepassing op het verschuiven van de continenten. Het oercontinent Pangea dreef op het vloeibare magma dat er onder zat. De omhoog stromende convectiestromen scheurden Pangea in twee delen, Laurasia en Gondwana. Omdat het proces steeds doorgaat, ging het uiteen vallen eveneens verder, waardoor uiteindelijk de bekende werelddelen ontstonden.

Met behulp van deze theorie kan men met maar een paar warmtestromen de verschuiving van de continenten, de aanwezigheid van gebergten op bepaalde plaatsen — en het ontbreken ervan (oostelijk Afrika)! — oceaantroggen, etc., verklaren.

Ook hier zitten echter adders onder het gras! Waarom bv. is Eurazië niet al lang in twee stukken gebroken? Zeker is, dat het laatste woord over de drijvende kracht achter de verschuiving van de continenten nog niet is gesproken.

Een voordracht die de aanwezigen tot het laatste ogenblik boeide, getuige het feit, dat de voorzitter de discussie wegens het gevorderde uur moest beëindigen.

UIT DE FLORA VAN LIMBURG

AFLEVERING 30

samengesteld door J. CORTENRAAD, Heerderweg 86H, Maastricht

Zoals altijd kunt u uw waarnemingen doorgeven aan de samensteller van deze rubriek. Adres: Heerderweg 86H, 6224 LH Maastricht. Waarnemingskaartjes zijn verkrijgbaar bij D.Th. de Graaf, Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht, tel.: 043-293064.

Stijve windhalm (*Apera interrupta*). Spekholzerheide, station Kerkrade-West, enkele tientallen planten (62-25-25, juni '86, J. Cortenraad). Dit gras blijkt inmiddels op diverse plaat-